

Бојан М. Милисављевић

Правни факултет, Универзитет у Београду

УЛОГА ОБИЧАЈА У МОДЕРНОМ МЕЂУНАРОДНОМ ПРАВУ И ЗНАЧАЈ ЗА МЕЂУНАРОДНЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Сажетак

Предмет истраживања у овом раду је обичајна правна правила, процедура доказивања обичаја, инструменти за њихово доказивање, анализа настајања обичаја. У том правцу је посебно анализирана пракса држава, али и рад Комисије за међународно право Уједињених нација. Као незаобилазни материјал за истраживање коришћене су пресуде Међународног суда правде које су практични показатељ важне улоге коју обичаји имају у модерном међународном праву. Један од основних циљева рада јесте доказивање да обичаји данас имају веома значајно место и играју велику улогу у примени правних правила међународног права. Посебна пажња је усмерена на утврђивању објективизираних правила у вези идентификације обичаја чија је сврха да се сви актери који примењују обичаје упознају са детектованим правилима. Нарочита корист од правила које је утврдила Комисија за међународно право могла би бити за рад унутрашњих државних органа свих држава, а посебно Републике Србије. Поштовање општеприхваћених правила је неопходни услов за међународне интеграције наше државе, а рад свих органа мора пратити позитивна правила међународног права.

Кључне речи: обичајна правна правила, идентификација међународних обичаја, Комисија за међународно право, Међународни суд правде, међународне интеграције Републике Србије;

Обичајна правна правила су *sui generis* правни извори међународног права. Још од класичног поретка обичаји су се наметнули

као једини извор општих правила у међународном праву. Временом, међутим, са развојем модерне међународне заједнице, појављују се и мултилателарни уговори који преузимају примат у смислу креирања општег правног поретка.¹⁾ То је поготово приметно у оквиру Уједињених нација где је дошло до опсежних кодификација низа области које су затим ступиле на снагу. Због таквих догађаја бројни аутори склони су да тврде како су обичаји само реликт класичног међународног права и како је њихова ера окончана.²⁾ Овај рад је покушај да се укаже на велики значај који обичаји имају и у модерном међународном праву што се може видети кроз рад Комисије за међународно право, али посебно и кроз праксу Међународног суда правде³⁾ који веома често примењује обичајна правила за решавање спорова држава.

Обичајна правила су регулисана чланом 38. Статута Међународног суда правде као „доказ опште праксе прихваћене као право“. Пошто се ради о неписаним изворима права они своју објективизацију добијају преко одлука суда или путем кодификације када се заправо преливају у уговоре. Због тога је увек било важно који су инструменти за доказивање обичаја. Као први пример да су на један целовитији начин наведени инструменти за доказивање обичаја наводи се извештај који је изнео Специјални извештач у Комисији за међународно право Манли Хадсон.⁴⁾ Тада је извештач Хадсон навео да су елементи који конституишу доказе међународног обичајног права текстови међународних уговора, одлуке међународних судова, одлуке националних судова, национално законодавство, дипломатска кореспонденција, мишљења националних правних саветника, пракса међународних организаци-

1) За такве ставове видети: Patrick Kelly, „The twilight of customary international law“, 40 *Virginia Journal of International Law*, 1999-2000, str. 450 – 492;

2) Видети социолошку анализу засновану на поређењу обичаја из међународног права са обичајима у унутрашњем праву: Eugene Kontorovich, „Inefficient Customs in International Law“, *Wm & Mary. L. Rev.*, 2006 – 2007, str. 859;

3) *Phosphates in Morocco*, Judgment, 1938, P.C.I.J., Series A/B, No. 74, p. 10, at p. 28. Видети и S.S. „Wimbledon“, 1923, P.C.I.J., Series A, No. 1, p. 15, at p. 30; *Factory at Chorzów*, Jurisdiction, Judgment No. 8, 1927, P.C.I.J., Series A, No. 9, p. 21; and *ibid.*, Merits, Judgment No. 13, 1928, P.C.I.J., Series A, No. 17, p. 29, *Corfu Channel*, Merits, Judgment, I.C.J. Reports 1949, p. 4, at p. 23, *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, Merits, Judgment, I.C.J. Reports 1986, p. 14, at p. 142, para. 283, and p. 149, para. 292, *Gabčikovo-Nagymaros Project*, at p. 38, para. 47, *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1949, p. 174, at p. 184, *Interpretation of Peace Treaties with Bulgaria, Hungary and Romania*, Second Phase, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1950, p. 221;

4) Видети: Doc. A/CN 4/16;

ја.⁵⁾ Постоје и други аутори који наводе инструменте за доказивање обичаја, али између њих постоји очигледна сличност. Као средства за доказивање опште праксе код обичаја Бакстер наводи следеће: „дипломатску кореспонденцију, одлуке унутрашњих судова, резолуције међународних организација, одлуке арбитража, заједничка саопштења или коминике.“⁶⁾ Исти аутор наводи да пракса код формирања обичаја може да потекне и од репрезентативне групе држава, на пример пет или десет држава. Са друге стране у издвојеном мишљењу судије Рида у случају око рибарења између Норвешке и Велике Британије каже се: „Обичајно право је уопштавање праксе држава. Она се не може извести из појединачног поступка државе, то може бити само почетна тачка у процени постојања обичаја.“⁷⁾

Колики је значај обичаја у међународном праву показује и чињеница да је Комисија за међународно право у општем таласу кодификације непосредно по свом формирању нашла времена да се бави и обичајним правилима. Тако је у овом смислу незаобилазно место сам почетак рада Комисије за међународно право када је још 1950. године у свој рад уврстила тему „Доступни начини и средства настајања међународног обичајног права“.⁸⁾ Као резултат овог подухвата Комисије дошло је до препорука које је она упутила самим Уједињеним нацијама, али и другим међународним организацијама и државама. Указала је на потребу да се објављују изводи из праксе држава, њихове кореспонденције, пракса.. како би се олакшало доказивање обичаја. Такви подухвати, уколико долазе од стране стручних служби било на универзалном или регионалном плану, веома су драгоцени.

1. РАД КОМИСИЈЕ ЗА МЕЂУНАРОДНО ПРАВО

Као један од аргумената да долази до све веће улоге обичаја у међународном праву може се навести чињеница да је Комисија за међународно право одлучила да уврсти питање везано за обичаје у свој дневни ред. Тако је дошло до стављања овог питања на дневни ред Комисије за међународно право 2012. године и то под називом

5) Погледати коментар овог извештаја: Anthony D'Amato, "Wanted: A Comprehensive Theory of Custom in International Law", *Texas International Law Forum* 4/1968, str. 39-40;

6) Richard R. Baxter, „Multilateral Treaties as evidence of customary international law“, 41 *British Yearbook of International Law*, 1965 – 1966, str. 1;

7) Mark Villager, *Customary International law and treaties*, Martinus Nijhoff Publishers, 1985, str.5;

8) *Yearbook of the International Law Commission 1950*, vol. II, Report of the ILC for 1950, str. 367-374;

„Формирање и докази међународног обичајног права“.⁹⁾ Тада је за специјалног известиоца одређен Мајкл Вуд.¹⁰⁾

Рад на овом питању је постављен на dobrим основама јер се није покушало да се изврши кодификација обичајних правила, већ да се идентификују инструменти који служе за детектовање обичаја и да се објасни процедура њиховог конституисања. Сваки покушај да се питање обичаја уреди у потпуности било би неприкладан јер се ради о веома широком питању које задире у сваку пору међународне заједнице. Комисија за међународно право се фокусира на усвајање водича поводом обичаја који би био од користи свим актерима на међународном, а посебно на унутрашњем плану. Као незаобилазни правац за рад Комисије коришћена је пракса судских и уговорних тела, како на универзалном тако и на регионалном плану, али од највеће користи свакако била је пракса Међународног суда правде. Уједно, Међународни суд правде је заслужан у највећој мери и за очување егзистенције обичаја у међународном поретку јер их је перманентно примењивао. Постоје разне ситуације када је овај Суд из практичних разлога посезао за обичајним правилима. Као један од њих може се навести ситуација поводом примене правила о одговорности држава која су садржана у Нацрту правила о међународном противправном акту. Пошто се ради о нацрту правила који је усвојила Комисија за међународно право јасно је да правну обавезност није могуће пронаћи у уговорној основи. Због тога Међународни суд правде закључује да се ради о обичајним правилима о одговорности држава које је онда могуће применити на решење било ког спора између држава.¹¹⁾

Приликом подношења првог извештаја Комисији¹²⁾ специјални извештач је закључио да је питање обичаја од фундамен-

9) First report on formation and evidence of customary international law by Michael Wood, Special Rapporteur, International Law Commission Sixty-fifth session Geneva, 2013, str. 2;

10) Мајкл Вуд је био први правни саветник Министарства спољних послова Комонвелта од 1999 до 2006. године;

11) Claudia Annacker, „Part Two of the ILC’s Draft Articles on Stare Responsibility“, 37 *German Yearbook of International Law*, 1994, str. 206, Н.Р. Aust, „Through the Prism of Diversity: the Articles on Stare Responsibility in the Light of the ILC Fragmentation Report“ 49, *German Yearbook of International Law*, 2006, str.165, J Crawford, *The ILC Articles on State Responsibility*, Cambridge, 2002, James Crawford, „Revising the Draft Articles on Stare Responsibility“, 10 *European Journal of International Law*, 1999, str. 435; Бојан Милицављевић, „Приписивост као услов одговорности државе у међународном праву“, *Анали Правног факултета Универзитета у Београду*, број 2 из 2012, стр. 185 – 207; Alain Pellet, *The ILC’s Articles on State Responsibility for Internationally Wrongful Acts and Related Texts*, www.alainpellet.eu/.../PELLET%20-%202010%20-%20ILC’s%20Article, Бојан Милицављевић „Одговорност држава за међународне противправне акте – општи осврт“, *Harmonius, Journal of Legal and Social Studies in South East Europe*, број 1, 2013, стр. 204–218;

12) First report on formation and evidence of customary international law, by Michael Wood, Special Rapporteur, International Law Commission Sixty-fifth session Geneva, 2013;

талног значаја за читаво међународно право и подсетио на ране радове овог органа.¹³⁾ Први извештај конципиран је на обради неких уводних питања и постављање општих оквира за разраду теме. Због тога су присутни следећи делови: генерални осврт Комисије, утврђивање општих оквира праксе, указивање на смернице у квалитативном елементу обичајног правила, улога међународних организација, улога праксе судских тела и неки основни трендови у доктрини. Нека од ових питања ће бити детаљније обрађивана у даљем раду Комисије, а први извештај је само поставио оквире за истраживање правила. Пошто је питање обичаја веома широко тиме се отварају и бочна питања која су од значаја за утврђивање обичаја. Нека од њих су: правила *erga omnes* у међународном праву, однос обичаја и когентних норми, односи универзалних обичаја и мултилателарних уговора.

Као једно од централних питања приликом израде Првог извештаја наметнуло се питање фрагментације обичаја у међународном праву. Постоје релативно заокружени системи правила као што су област људских права, међународно хуманитарно право где неки аутори сматрају обичаји имају специфично значење и правно дејство.¹⁴⁾ На тај начин ови указују да се ради о посебним правним режимима који делују по другачијим принципима.¹⁵⁾ Са друге стране су и заговорници аутономних режима на регионалној основи као што је комунитарни систем правила. Специјални извештај је стао на исправно становиште да се свако издвајање из општих режима обичаја не уклапа у правну природу општих обичајних правила и да самим тим штети универзалном поретку. Нема сумње да је неопходно уважити специфичности које постоје поводом обичаја у појединим областима, али то никако не би смело да значи стварање аутономних и независних правних режима.

Други важан сегмент расправе поводом првог извештаја био је везан за однос обичаја и когентних норми.¹⁶⁾ Међународно право је настајало преко обичајних правила и готово све општепризнате когентне норме данас имају своје порекло у обичајима. Данас је важно какав је однос обичаја и когентних норми у позитивном ме-

13) Овде се мисли на рад Комисије за међународно право на теми под називом „Доступни начини и средства настајања међународног обичајног права“ из 1950. године, *Yearbook of the International Law Commission 1950*, vol. II, 367-374 Report of the ILC for 1950;

14) Видети: Theodor Meron, *Human Rights and Humanitarian Norms as customary law*, Clarendon Press, Oxford, 1989;

15) Приказ нових теоријских приступа: Christiana Ochoa, „The Individual and Customary International Law Formation“, *Va. J. Int'l L.*, 2007 – 2008, str. 121 – 145;

16) Члан 53. дефинише когентне норме на следећи начин: Уговори који су супротни императивној норми општег међународног права “*ius cogens*”;

ђународном праву. Иако нема сумње да су везе ових правила јаке и значајне, ипак је оправдано заузет став да ово питање не улази у будући нацрт правила поводом обичаја јер превазилази оквире теме која је постављена пред Комисију за међународно право „Формирање и докази обичаја у међународном праву.“

Други извештај специјалног известиоца довео је до промене назива теме која је на дневном реду Комисије. Тако је уместо „Формирање и докази обичаја у међународном праву“, дошло до увођења назива „Идентификација обичаја у међународном праву“.¹⁷⁾ То је свођење рада Комисије само да инструменте којима се идентификују обичаји, а без претензија да се уводе правила о процедури формирања обичаја. Оваква одлука је добра јер ради на решавању највећег проблема код обичаја, а то је њихово установљење и покушава да створи објективне критеријуме за идентификацију обичаја.

Тежиште активности Комисије за међународно право и специјалног известиоца поводом презентовања другог извештаја били су на детаљној анализи основних елемената обичаја – праксе и *opinio iuris*. Пракса је квантитативни елемент обичаја и његово препознатљиво обележје. Ипак, пракса мора да задовољи неке елементе да би била релевантна у смислу настанка обичаја. Тако она углавном потиче од држава и то је уједно и заједнички елемент традиционалних и модерних обичаја. У данашње време честе су ситуације да пракса држава није презентована директно већ преко њених активности у међународним организацијама. То ипак не значи да су креатори такве праксе организације, већ оне само представљају место за испољавање воље држава. Када је реч о пракси она се мора довести у везу са односом државом па се овде према аналогiji могу примењивати слична правила као код приписивања противправног акта код одговорности држава.¹⁸⁾ У том смислу релевантни су акти државних органа, законодавних, судских и из-

17) Second report on Identification of customary international law, Michael Wood, Special Rapporteur, International Law Commission Sixty-sixth session, 2014;

18) Ian Brownlie, *System of the Law of Nations, State Responsibility*, Part I. Oxford: Oxford University Press, 1983, Crawford, James, Alain Pellet, and Simon Olleson, eds. *The Law of International Responsibility*, Oxford: Oxford University Press, 2010, René Provost, ed. *State Responsibility in International Law*, Aldershot, UK: Ashgate, 2002, Ragazzi, Maurizio, ed. *International Responsibility Today: Essays in Memory of Oscar Schachter*, Leiden, The Netherlands: Martinus Nijhoff, 2005, Commission's *Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, 2001, Part One, Chapter II, J. Crawford, *State Responsibility. The General Part* (Cambridge University Press, 2013), Part II (Attribution to the state), especially str. 113-126, Бојан Милисављевић, op. cit., *Harmonius*, Journal of Legal and Social Studies in South East Europe, број 1, 2013, стр. 204 – 218, Бојан Милисављевић, op. cit., *Анали Правног факултета Универзитета у Београду*, број 2 из 2012, стр. 185 – 207;

вршних. Поред тога приписују се у смислу праксе код обичаја и иступи чланова дипломатских мисија, деловање овлашћених представника у међународним организацијама, сви остали иступи лица која су пуномоћјем овлашћена да делују у име државе, као што су државни агенти пред судовима, овлашћени преговарачи на конференцијама и слично.

Пракса државе не мора бити нужно иста, већ је неопходно да буде усмерена у истом смеру.¹⁹⁾ Поред тога приликом тумачења и идентификације обичаја релевантна је свака пракса државе и у том погледу не постоје правила хијерархије између различитих аката који су предузети.²⁰⁾ Међународни суд правде у случају у вези Азила закључио: „обичајно правило мора бити засновано на сталној и униформној пракси.“²¹⁾ У неким случајевима одступање од исте праксе држава не мора да значи негацију тог обичаја већ само чињеницу да се ради о специфичном случају. Тако се овде може узети пример забране интервенције који је несумњиво опште обичајно право, и пракса држава и Уједињених нација која је управо ишла на промовисање интервенција у случајевима процеса деколонизације. Међународни суд правде је у случају Никарагва закључио да иако је то јасан пример за праксу супротну уздржавању од интервенције да се ради о потпуно другим околностима.²²⁾

Посебно значајно питање везано за праксу код обичаја јесте општа пракса која се карактеристична за овај извор права. Највећи број обичаја управо јесте општи обичај. Овде је конзумирање праксе релативне природе јер је тешко пронаћи релевантну праксу поводом сваке државе, у неким случајевима је то посебно изражено. Тако Акехурст закључује: „Пракса може бити општа чак иако није универзално прихваћена, не постоји прецизна формула која објашњава како се утврђује распрострањеност праксе, али пракса мора да показује ширину прихваћености држава које су директно укључене у релевантне активности.“²³⁾

19) Видети: Second report on Identification of customary international law, Michael Wood, Special Rapporteur, International Law Commission Sixty-sixth session, 2014, стр. 32;

20) Second report on formation and evidence of customary international law, by Michael Wood, Special Rapporteur, International Law Commission, Sixty-fifth session, Draft Conclusion 8, Weighing evidence of practice, стр. 33;

21) Asylum Case, ICJ Reports, 1950, стр. 277;

22) Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, Merits, 1986, ICJ Reports, стр. 108;

23) Akehursts – Peter Malanczuk, *Modern Introduction to International Law*, 7th Revised Edition, 1997, стр. 42;

Други елеменат обичаја – *opinio iuris* - захтева посебну пажњу. Увођење субјективног елемента у односе између држава које су правне личности захтева посебно образложење. Квалитативни елеменат је *differentia specifica* између простих обичаја и правних обичаја у међународном праву. Проблем је, међутим, како утврдити да постоји субјективни однос државе са актима које предузима. Ту се смернице могу извући на основу праксе, пре свих, Међународног суда правде. Овај суд је током своје дуге праксе успоставио неке основне стандарде у доказивању обичаја и они се могу представити кроз три етапе. Прво је неопходно доказати да обичај постоји, затим је потребно доказати да он везује државу. У оквиру другог извештаја специјалног известиоца може се пронаћи теза да овај субјективни елемент почива на интересима држава да предузимају одређене радње.²⁴⁾ Потврде за овакав закључак известилац је пронашао у ставовима доктрине где се, између осталог, тврди да је *opinio iuris* за сваку државу субјективни моменат у разумевању сопствене радње која се предузима у одређеном случају.²⁵⁾ Са друге стране, иако је незаобилазна за разумевање обичаја пракса Међународног суда правде, она није била увек доследна и понекад је превазилазила оквире конкретног поступка.²⁶⁾ У доктрини постоје интересантни закључци поводом овог елемента обичаја. Један од њих је став Дамата који поводом критике одлуке Међународног суда правде у случају Никарагва против САД – а²⁷⁾ констатује да је суд превише пажње посветио резолуцијама Генералне скупштине, те да се пракса држава формира чешће на друге начине. Поводом *opinio iuris-a* он закључује да се ради о психолошком елементу који је повезан са процесом формирања обичајног правила као обележја опште праксе држава.²⁸⁾

24) Видети: Second report on formation and evidence of customary international law, by Michael Wood, Special Rapporteur, International Law Commission, Sixty-fifth session, Draft Conclusion 8 Weighing evidence of practice, str. 42 и даље;

25) Martti Koskenniemi, *From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument*, Cambridge University Press, 2005, str. 386;

26) Видети: Lazare Kopelmanas, "Custom as a Means of the Creation of International Law", *British Yearbook of International Law*, 18/1937, str. 129,

27) Видети: Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, Merits, 1986, ICJ Reports, str. 98 и даље;

28) Anthony D'Amato, „Trashing Customary International Law“, *American Journal of International Law*, Vol. 81, num. 1, 1987, str. 102;

2. ОДНОС ТРАДИЦИОНАЛНИХ И МОДЕРНИХ ОБИЧАЈА

Да би се објаснила улога обичаја у модерном међународном праву неопходно је указати и на однос традиционалних обичаја и модерних обичаја. Код традиционалних обичаја искључиви креатори праксе биле су државе, и то преко својих појединачних деловања на међународном плану. У данашњим условима приликом формирања обичаја значајну улогу имају међународне организације. Њихова улога не огледа се у томе да оне самостално учествују у стварању обичаја, већ да се кроз њихов унутрашњи живот може манифестовати како пракса државе у смислу првог елемента обичаја, тако и *opinio iuris*, у смислу субјективног или квалитативног елемента код обичаја. Традиционални обичаји су настајали у амбијенту чврстог суверенитета држава па је било неопходно да воља државе буде неспорно изражена, док је код модерних обичаја могуће да само неколико држава створи општи обичај који везује читаву међународну заједницу, као што је то случај са космичким правом. Улога међународних организација код модерних обичаја огледа се и у томе што пленарни органи организације могу донети акт који садржи обичајна правила и тиме помогне стварању општег универзалног режима, као што је то био случај са Генералном скупштином Уједињених нација више пута, а поготово на примеру Декларације о пријатељским односима и сарадњи држава из 1970. године.²⁹⁾

Као један од очигледних показатеља разлика традиционалних обичаја и модерних обичаја намећу се другачији инструменти којима се они могу доказивати. Услед динамизације међународних односа појавили су се различити инструменти за доказивање обичаја, па се тако наводе неки потпуно редовни, али и неки потпуно атипични: новински чланци, изјаве посланика у националним парламентима, изјаве на међународним конференцијама, изјаве представника држава у оквиру међународних организација, судске одлуке, закони...³⁰⁾ Код традиционалних обичаја као акти који се приписују држави у смислу обичаја били су формализовани само на директне акте државних органа.

Обележје модерних међународних обичаја су свакако и инстант обичаји. Њихово постојање је било незамисливо у класичном

29) Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, Resolution adopted by the General Assembly, A/RES/25/2625;

30) Akehursts – Peter Malanczuk, op. cit., str. 40;

међународном праву. Незаобилазни фактор у њиховом настајању јесу и међународне организације.³¹⁾ Примери за инстант обичаје углавном се везују за космичко право, али и формирање посебног правног режима поводом међународне зоне. Резолуције Генералне скупштине, које саме по себи не би са формалне стране могле бити обавезне, усвојене великом већином држава постају општи обичај који моментално настаје и везује све државе чланице међународне заједнице. Неопходни услов је да таква резолуција буде оперативна, то јест да носи у себи прецизна правна правила која су примењива у пракси. Јасно је да су у овим случајевима међународне организације потребни форум за изражавање воље држава, али слична ситуација би могла бити и на неким конференцијама држава са великим учешћем. Код инстант обичаја *opinio iuris* је посебно изражен јер обичај настаје моментално, дакле без захтева за посебном претходном праксом. Зато се са формално правне стране они не уклапају у класичну дефиницију обичаја према члану 38. Статута суда. Због тога ова врста обичаја редефинише правно ткиво дефиниције.

Као једна од системских разлика традиционалних обичаја и модерних обичаја може се навести и акценат на његовим формалним елементима. Може се рећи да је код традиционалних обичаја израженија пракса држава, док се код модерних обичаја инсистира на *opinio iuris*. Код модерних обичаја потенцира се вредносни моменат и заштитно добро, на уштрб строгих захтева доказивања једнообразне праксе држава што је био незаобилазни моменат код традиционалних обичаја.³²⁾ Поготово је то изражено инстант обичаја где је у смислу настанка обичаја пракса држава у потпуности гурнута у страну. Оно што је код ове врсте обичаја битно јесте пракса која следи после увођења инстант обичаја, а која га конституише у потпуности. Може се зато закључити да је код ове врсте обичаја редослед формалних и конститутивних елемената потпуно изокренут јер код традиционалних обичаја прво се јавља пракса коју временом почиње да прати *opinio iuris*, док је код инстант обичаја то потпуно у другом смеру постављено. Оваква еволуција обичаја потврђује давно изречени закључак да обичаји нису статична категорија³³⁾ и да се као такви временом мењају и могу добити и другачије појавне облике.

31) Видети: Bin Cheng, United Nations Resolutions on Outer Space: Instant International Customary Law, *Indian JIL*, 1965, str. 23;

32) Anthea Elizabeth Roberts, op. cit., стр. 790;

33) Anthony D'Amato, op. cit., str. 104;

3. ЗНАЧАЈ ОБИЧАЈНОГ ПРАВА ЗА МЕЂУНАРОДНЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Приликом израде правила у вези идентификације међународног обичајног права посебна пажња је усмерена на крајње адресате тих правила, а то су државе. То значи да је неопходно да сви државни органи, како унутрашњи, тако и спољашњи буду упознати са позитивним правилима међународног обичајног права како би могли да поступају у складу са њима. Неопходност поштовања тих правила је очигледна јер би свако супротно поступање могло да проузрокује одговорност државе на међународном плану. Ово је од посебне важности за органе Републике Србије који приликом својих активности морају да имају у виду правила обичајног права и да поступају у складу са њима. Поготово је то важно за процес међународних интеграција Републике Србије, јер се од нас захтева прихватање међународних стандарда и унапређење у погледу примене правила међународног права. Спољни органи Републике Србије посебно морају познавати сва правила обичајног права, али и унутрашњи органи. Примера ради судски органи морају примењивати и имати у виду обичајна правила међународног права како би се избегла потенцијална одговорност Републике Србије за повреде таквих правила. Због тога су правила која уобличава Комисија за међународно право од велике важности за Републику Србију. Поред њих сви државни органи би морали имати у виду и праксу Међународног суда правде будући да је он најважнији орган који примењује правила обичајног права на решавање спорова између држава.

ЛИТЕРАТУРА

- Bedjaoui, Mohammed, *Toward a new international economic order*, 1979, Holmes & Meier, 1979;
- Brownlie, Ian, *System of the Law of Nations, State Responsibility*, Part I. Oxford: Oxford University Press, 1983;
- Crawford, James, Alain Pellet, and Simon Olleson, eds. *The Law of International Responsibility*, Oxford: Oxford University Press, 2010;
- Crawford, James, *State Responsibility, The General Part*, Cambridge University Press, 2013, Part II;
- Crawford, James, *The ILC Articles on State Responsibility*, Cambridge, 2002;
- Friedmann, Wolfgang, *The changing structure of international law*, Columbia University Press, 1964;

- Koskenniemi, Martti, *From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument*, Cambridge University Press, 2005;
- Malanczuk, Akehursts – Peter, *Modern Introduction to International Law*, 7th Revised Edition, 1997;
- Meron, Theodor, *Human Rights and Humanitarian Norms as customary law*, Clarendon Press, Oxford, 1989;
- Pellet, Alain, The ILC's Articles on State Responsibility for Internationally Wrongful Acts and Related Texts, www.alainpellet.eu/.../PELLET%20-%202010%20-%20ILC's%20Article;
- Provost, René, ed. *State Responsibility in International Law*, Aldershot, UK: Ashgate, 2002;
- Ragazzi, Maurizio, ed. *International Responsibility Today: Essays in Memory of Oscar Schachter*, Leiden, The Netherlands: Martinus Nijhoff, 2005;
- Villager, Mark, *Customary International law and treaties*, Martinus Nijhoff Publishers, 1985;
- “Wimbledon Case”, 1923, P.C.I.J., Series A, No. 1;
- Advisory Opinion, Legality of Nuclear Weapons, Dissenting Opinion of Judge Schwebel;
- Asylum Case, ICJ Reports, 1950;
- Corfu Channel, Merits, Judgment, I.C.J. Reports 1949;
- Factory at Chorzów, Jurisdiction, Judgment No. 8, 1927, P.C.I.J., Series A, No. 9; Merits, Judgment No. 13, 1928, P.C.I.J., Series A, No. 17;
- Interpretation of Peace Treaties with Bulgaria, Hungary and Romania, Second Phase, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1950;
- Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, I.C.J. Reports 1986;
- Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, Merits, 1986, ICJ Reports;
- Phosphates in Morocco, Judgment, 1938, P.C.I.J., Series A/B, No. 74;
- Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1949;
- Commission's *Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, 2001, Part One, Chapter II,
- Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, Resolution adopted by the General Assembly, A/RES/25/2625;
- First report on formation and evidence of customary international law, by Michael Wood, Special Rapporteur, International Law Commission Sixty-fifth session Geneva, 2013;
- Second report on Identification of customary international law, Michael Wood, Special Rapporteur, International Law Commission Sixty-sixth session, 2014;
- Yearbook of the International Law Commission 1950, vol. II, 367-374, Report of the ILC for 1950;
- Akehurst, Michael, „Custom as a source of International Law“, *British Journal of International Law*, br. 1, 1975;

- Annacker, Claudia, „Part Two of the ILC’s Draft Articles on Stare Responsibility“, 37 *German Yearbook of International Law*, 1994;
- Anthony D’Amato, „Trashing Customary International Law“, *American Journal of International Law*, Vol. 81, num. 1, 1987;
- Aust, H.P., „Through the Prism of Diversiry: the Articles on Stare Responsibility in the Light of the ILC Fragmentation Report“⁴⁹, *German Yearbook of International Law*, 2006;
- Baxter, Richard R., „Multilateral Treaties as evidence of customary international law“, 41 *British Yearbook of International Law*, 1965 – 1966;
- Cheng, Bin, United Nations Resolutions on Outer Space: Instant International Customary Law, *Indian JIL*, 1965;
- Crawford, James, „Revising the Draft Articles on Stare Responsibility“, 10 *European Journal of International Law*, 1999;
- D’Amato, Anthony, „Wanted: A Comprehensive Theory of Custom in International Law“, *Texas International Law Forum* 4/1968;
- Kelly, Patrick, „The twilight of customary international law“, 40 *Virginia Journal of International Law*, 1999-2000;
- Kontorovich, Eugene, „Inefficient Customs in International Law“, *Wm & Mary. L. Rev.*, 2006 – 2007;
- Kopelmanas, Lazare, „Custom as a Means of the Creation of International Law“, *British Yearbook of International Law*, 18/1937;
- Ochoa, Christiana, „The Individual and Customary International Law Formation“, *Va. J. Int’l L.*, 2007 – 2008;
- Reisman, Michael, „The Cult of Custom in the late 20th Century“, *Cal. W. Int. l. L. J.*, 1987;
- Roberts, Anthea Elizabeth, „Traditional and Modern Approaches to Customary International Law: A Reconciliation“, *The American Journal of International Law*, Vol. 95, No. 4, Oct., 2001;
- Милисављевић, Бојан „Одговорност држава за међународне противправне акте – општи осврт“, *Harmonius, Journal of Legal and Social Studies in South East Europe*, број 1, 2013;
- Милисављевић, Бојан „Приписивост као услов одговорности државе у међународном праву“, *Анали Правног факултета Универзитета у Београду*, број 2 из 2012;

Bojan Milisavljevic

THE ROLE OF CUSTOMS IN MODERN INTERNATIONAL LAW AND SIGNIFICANCE FOR INTERNATIONAL INTEGRATIONS OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Resume

On the basis of the research, we can present some basic conclusions about the status of customary rules in the modern international

community. The role and importance of customary rules for the functioning of the international system today is very high. Although the customs marked the early period of international law and, as such, played a significant role they have not lost their importance. As a testament to their importance may be mentioned the recent work of the International Law Commission, the first on the subject of the formation and evidences of customary rules, and after that on the identification of international customary rules. In addition, the practice of the International Court of Justice constantly confirms the important role played by the customary rules of international law.

It can be said that the International Court of Justice contributed to the customary rules serve as a resilient means for the application of law in situations where the legal obligation can not be provided through contracts that are in force. Customs in the modern international community unavoidable legal source and because through them, formed the basic norms of international law *jus cogens* rules. Role played by customs today can best be seen if the points to the differences that exist in terms of traditional and modern customs. Although the formal side of custom as a source of rights suffered by the changes, they still retain the basic elements that were characterized in the previous period.

Particular attention to the work of the International Law Commission Dedicated to the end-users of the rules related to customs, such as the state. To ensure the application of customary rules necessary for the internal organs of each State acting in accordance with the applicable customary law. This is especially important for Serbia, where all the authorities, both internal and external, have to know the rules to identify practices and to act in accordance with the customs of international law. This is important in the process of international integration of the Republic of Serbia for the observance of customary rules contribute to the development of our country.

Keywords: customary legal rules, identification of international customs, the International Law Commission, the International Court of Justice, international integration of Republic of Serbia;

* Овај рад је примљен 09. новембра 2014. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 27. новембра 2014. године.